

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ІНДИВІДУАЛЬНА ОСВІТНЯ ТРАЄКТОРІЯ»

Постановка проблеми у загальному вигляді... Перетворення (політичні, соціальні, економічні), які відбуваються сьогодні в Україні, значно впливають і на зміни в системі освіти. Сьогодні основні цілі і цінності освіти орієнтовані на дитину, на формування в неї таких якостей, які зумовлюють її готовність до соціального і професійного самовизначення в мінливих умовах взаємодії, що зміщує акцент з переважного розвитку предметно-зумовлених пізнавальних здібностей школяра на створення умов, необхідних для індивідуального розвитку його особистості.

Сучасна соціальна ситуація зобов'язує школу надати випускникам якісну освіту, яка повинна формувати особистісно значущі знання і способи діяльності, розвивати прагнення до творчості, індивідуальність особистості. Цьому може сприяти розробка для кожного школяра індивідуальної освітньої траєкторії. На жаль, здебільшого учителі не надають належної уваги розробці таких індивідуальних освітніх траєкторій, оскільки не готові до такої діяльності. Отже, перед сучасною вищою педагогічною школою постає завдання підготувати майбутніх учителів, зокрема гуманітарних дисциплін, до розробки і впровадження індивідуальних освітніх траєкторій учнів, а також навчитися розробляти власну індивідуальну освітню траєкторію, що сприятиме їх саморозвитку і самореалізації в майбутній професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми...

Зазначимо, що науковці постійно звертаються до проблем індивідуалізації та диференціації навчання. Так, проблема індивідуалізації навчальної діяльності розглядалась у працях П. Гальперіна, В. Давидова, М. Данилова, В. Загвязинського, А. Кірсанова, Т. Ніколаєвої, М. Скаткіна, І. Унта, які розуміють її як індивідуальний підхід до учня, з урахуванням його особливостей, властивостей характеру, темпераменту у процесі навчання. Питанням індивідуалізації навчальної діяльності в системі самостійної роботи присвячено праці С. Аксьонової, Ю. Бабанського, М. Данилова, Т. Коцаревої, І. Лернера, П. Підкасистого, Г. Серікова, Т. Шамової та ін. Проблему диференціації навчання в межах освітньої системи вивчали А. Бударний, А. Кірсанов, В. Монахов, І. Унт та ін.

Т. Алексєєва, Л. Бережнова, С. Воробйов, Н. Лабунська, О. Піскунова та інші науковці розробляли ідеї індивідуального освітнього маршруту. Зазначимо, що в сучасній педагогічній теорії існують різні погляди на поняття «індивідуальний освітній маршрут». Так, А.Алексюк, В.Беспалько, В.Лозова, О.Пехота розглядають його як педагогічну технологію; В.Бондар, С.Гончаренко, Р.Гуревич, Н.Ничкало, П.Підкасистий – як елемент системи професійної підготовки фахівця, О.Коваленко, В.Краєвський – як один із критеріїв формування змісту навчання.

Проблема визначення поняття індивідуальної освітньої траєкторії діяльності учня була предметом дослідження багатьох науковців (К. Александрова, А. Воронцов, Т. Ковальова, Г. Прокументов, Н. Рибалкіна, О. Тубельський, А. Хуторський та ін.). Проблему формування індивідуальних освітніх траєкторій учнів на підставі різних підходів розглядали Т. Ковальова, Н. Рибалкіна (проблемно-рефлексивний підхід), А. Воронцов, Г. Прокументова, А. Тубельський, А. Хуторський (діяльнісний підхід). Зауважимо, що здебільшого науковцями індивідуальні освітні траєкторії учнів пов'язуються із здійсненням ними особистісно значущої діяльності. Натомість, незважаючи на достатню кількість наукових розвідок щодо розробки і впровадження індивідуальних освітніх траєкторій, проблема підготовки майбутніх учителів до такої діяльності висвітлена недостатньо.

Формулювання цілей статті... Метою статті є аналіз поглядів науковців щодо сутності поняття «індивідуальна освітня траєкторія», визначення ролі педагога-наставника в розробці індивідуальної освітньої траєкторії майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження... Індивідуальна освітня траєкторія, за А. Хуторським, – це персональний шлях реалізації особистісного потенціалу кожного учня в освіті. Під особистісним потенціалом учня автор має на увазі сукупність його здібностей – діяльнісних, пізнавальних, творчих, комунікативних та ін. Процес виявлення, реалізації та розвитку цих здібностей відбувається в ході освітнього руху учнів індивідуальними траєкторіями. Тобто, продовжує А. Хуторський, якщо ми виокремимо конкретні особистісні здібності учнів як орієнтири для ведення ними освітньої діяльності з кожного навчального предмета, то шлях засвоєння цих предметів буде визначатися не стільки логікою цих предметів, скільки сукупністю особистісних здібностей кожного учня. Головна роль серед цих здібностей буде належати тим, завдяки яким учень створює нові освітні продукти, тобто творчим здібностям. Науковець наголошує, що індивідуальна освітня траєкторія – це усвідомлений і узгоджений з педагогом вибір основних компонентів своєї освіти: змісту, цілей, задач, темпу, форм і методів навчання, особистісного змісту освіти, системи контролю та оцінки результатів [6].

Н. Суртаєва трактує індивідуальні освітні траєкторії як певну послідовність елементів навчальної діяльності кожного учня з реалізації власних освітніх цілей, відповідну їхнім здібностям, можливостям, мотивації, інтересам, здійснювану за допомогою координаційної, організаційної, консультативної діяльності педагога [5].

К. Александрова зауважує, що індивідуальна освітня траєкторія повинна розглядатися не тільки як персональний шлях реалізації особистісного потенціалу учня в освіті (позиція А. Хуторського), а й як розроблена ним спільно з педагогом програма власної освітньої діяльності, в якій відображаються розуміння ним цілей і цінностей суспільства, освіти в цілому і власної освіти, предметної спрямованості освітніх інтересів і необхідність поєднання їх з потребами суспільства, результати вільного вибору змісту і форм освіти, що відповідають його індивідуальному стилю навчання та спілкування, варіантів презентації продуктів освітньої діяльності [1, с. 19].

Як ми бачимо, науковці по-різному трактують поняття «індивідуальна освітня траєкторія», проте, всі вони зауважують, що найважливішим фактором у процесі навчання є створення єдиного, але різноманітного освітнього середовища, що забезпечуватиме вибір самими учнями освітніх траєкторій, які найбільш повно відповідали б їхнім особистісним потребам і прагненням. Як зауважує І. Якиманська, таке середовище дозволить кожному учню, незалежно від його стартових можливостей, розвиватись як особистості у своїй індивідуальності, унікальної неповторності. Завдання навчання полягає у забезпеченні зони для індивідуального творчого розвитку кожного учня. Саме він створює освітню продукцію, вибудовує свій освітній шлях, спираючись на індивідуальні якості та здібності, причому робить це у відповідному середовищі, яке організовує викладач [7].

Вихідним поняттям для терміна «освітнє середовище» слугує поняття про те, що психічний розвиток людини в ході її навчання потрібно розглядати в контексті: «людина – довоколишнє середовище». Згідно з цим, І. Габа під освітнім середовищем розуміє систему психологічних і педагогічних умов і впливів, які утворюють можливість для розкриття здібностей і особистісних особливостей суб'єктів освітнього середовища, так і тих, які ще не виявились. В сучасному світі, наголошує автор, все ясніше усвідомлюється, що освіту не потрібно ототожнювати із засвоєнням спеціальних навчальних програм під керівництвом педагогів. Освіта – це результат дії широкого спектру різних зовнішніх факторів. Освітнє середовище є формою єдності людей, яка утворюється внаслідок їхньої спільної діяльності в освіті. В основі цієї діяльності – узгоджені потреби всіх суб'єктів освітнього середовища, цілі і засоби досягнення яких формуються суб'єктами завдяки механізмам культури [3].

З огляду на зазначене, під поняттям «освітнє середовище» ми розуміємо сукупність соціальних, культурних, психолого-педагогічних умов, за яких відбувається формування особистості. Освітнє середовище, безумовно, є необхідною передумовою для створення індивідуальної освітньої траєкторії. Для того, щоб майбутні вчителі були здатними розробляти індивідуальні освітні траєкторії учнів необхідно приділяти увагу цій діяльності, у тому числі й розробці власної індивідуальної освітньої траєкторії, у процесі їхнього навчання.

Індивідуальна освітня траєкторія студента, зазначає С. Воробйова, має специфічні особливості: вона спеціально розробляється для конкретного студента як його індивідуальна освітня програма; в стадії розробки індивідуальної освітньої траєкторії студент виступає: 1) як суб'єкт вибору диференційованої освіти, запропованою освітньою установою; 2) як «неформальний замовник», «пред'являючи» (при стартовому діагностуванні) тому, хто проектує для нього, освітню програму – індивідуальну траєкторію, свої освітні потреби, пізнавальні та інші індивідуальні особливості; на стадії реалізації студент виступає як суб'єкт здійснення освіти, в цьому разі особистісно-орієнтований освітній процес реалізується як індивідуальна освітня траєкторія за умови використання функціональних можливостей педагогічної підтримки, оскільки саме підтримка студента в освітньому процесі трансформує особистісно-орієнтований освітній процес в індивідуальну освітню траєкторію. Зміст індивідуально-освітньої траєкторії визначається освітніми потребами, індивідуальними здібностями і можливостями студента (рівнем готовності до освоєння програми), змістом програми [2].

Проектування індивідуальної освітньої траєкторії навчання – це конструктивна пізнавальна діяльність, яка спрямована на розвиток особистості студента, що забезпечує придбання їм досвіду виконання специфічних особистісних функцій: свідомий вибір, цілепокладання, самореалізація, соціальна відповідальність та ін. Студент визначає індивідуальний сенс, ставить цілі, проектує етапи власної пізнавальної діяльності, що сприяє розвитку мотивації навчання, внутрішньої та зовнішньої самоорганізації майбутнього спеціаліста, здатності побудови траєкторії самонавчання. Будь-яка діяльність неможлива без усвідомлення мотиву, тим більше навчання, якщо ми прагнемо забезпечити його ефективність в досягненні поставлених цілей. Тільки активна, вмотивована, особистісно-значуща діяльність майбутніх учителів, а саме іноземної мови, є запорукою успішного формування освітніх продуктів, завдяки чому студент стає суб'єктом і продуктом власної освіти [4].

Результати руху за освітньою траєкторією (за Т. Собіною) можна перевірити, орієнтуючись на створений студентами продукт, отримані знання, які реалізуються в ході стандартних чи творчих ситуацій, відзначаючи формування розумових, комунікативних, пізнавальних та інших умінь. Крім цього, як наголошує вчена, необхідний постійний зворотній зв'язок, що дозволяє не тільки коригувати рух студента за траєкторіями, але й оцінювати його просування.

Застосовуючи метод проектування індивідуальної освітньої траєкторії для майбутніх учителів, зокрема гуманітарних дисциплін, дуже важливо використовувати різні види діяльності, такі, як проектні методи, проблемні завдання, що сприяють максимальній активності, а також надають свободу творчості студентів. Ми дотримуємося

позиції конструктивізму та автономного вивчення іноземної мови в тому, що мета пізнання і навчання – не заучування готових відповідей, а побудова особистістю її власного сенсу (М. Брукс, А. Венден, Дж. Дрискол).

На нашу думку, під час застосування індивідуальних освітніх траєкторій майбутній учитель гуманітарних дисциплін, а саме іноземної мови, усвідомлює необхідність надання можливості учням права вибору, виступаючи консультантом і радником. Тобто, вчиться враховувати індивідуальні інтереси кожного учня; особливості навчальної діяльності; способи роботи з навчальним матеріалом; особливості засвоєння матеріалу, а також застосовує різні види діяльності. І розпочинати підготовку майбутніх учителів гуманітарних дисциплін слід вже з першого курсу задля того, щоб у майбутньому вони дійсно стали конкурентоспроможними фахівцями власної справи.

Зауважимо, що для більшості першокурсників характерна пасивність у навчальному процесі, вони відчують психологічний стрес, дискомфорт у новій обстановці та необхідність адаптуватися до нових вимог. Студенти повинні навчитися усвідомлювати цілі, кінцевий результат кожного завдання, що надасть їм вищого рівня автономії.

Значну роль у процесі адаптації студентів-першокурсників до навчання у вищому педагогічному навчальному закладі відіграє педагог-наставник, основним завданням якого на цьому етапі є створення позитивної психологічної атмосфери, а також умов, які нададуть самостійності студентам і власної значущості, він повинен стати співрозмовником на позиції довірчих відносин, завдяки чому студенти більш успішно будуть вирішувати складні розумові завдання, краще засвоювати новий матеріал. Саме педагог-наставник повинен демонструвати високий рівень комунікативної компетенції (як на рідній мові, так і на іноземній), адже від професіоналізму викладача залежить ефективність навчання.

Ґрунтуючись на наукових доробках К. Александрової [1], в аспекті нашого дослідження визначимо послідовність розробки і реалізації індивідуальних освітніх траєкторій майбутніх учителів спільно педагогом-наставником.

1) Педагог-наставник на підставі власних спостережень, тестування, вивчення продуктів творчої діяльності студента аналізує його індивідуальні особливості, у тому числі стиль його навчальної діяльності і міжособистісного спілкування, освітні переваги (навчальні і позанавчальні); проектує можливу спрямованість його індивідуальної освітньої траєкторії і прогнозує темп і результати її реалізації. У такий спосіб на першому етапі педагог-наставник розробляє власну версію індивідуальної освітньої траєкторії для студента.

2) У процесі організованої педагогом-наставником серії індивідуальних бесід чи групових обговорень він, спільно зі студентом, обговорює його можливості і перспективи побудови індивідуальної освітньої траєкторії, мотивуючи його на формулювання власного бачення шляху індивідуального розвитку.

3) Для формування готовності студента до відповідального свobodного вибору змісту індивідуальної освітньої траєкторії і розвитку відповідних навичок педагог-наставник моделює педагогічні ситуації (тренінги спілкування, ділові та рольові ігри тощо) або використовує ті, що спонтанно виникають у навчально-виховному процесі, в макро- чи мікрогрупах, в які включений студент.

4) Студент і педагог-наставник зіставляють свої уявлення про індивідуальну освітню траєкторію і коригують, визначаючи послідовність, темп виконання запланованої діяльності та інші її аспекти, в тому числі організаційного плану. Результати фіксуються в «щоденнику» студента.

5) Переконавшись під час бесід, спостережень за вчинками студента в навчальній та позанавчальній сфері, що він розуміє і бере на себе відповідальність за результати вибору, дозволяє йому діяти самостійно у процесі реалізації «пробної» (короткочасної) індивідуальної освітньої траєкторії, консультуючи за необхідності. При цьому він спостерігає за характером міжособистісного спілкування студента, фіксує і вивчає динаміку його просунення по траєкторії.

6) Для мотивація і коригування просунення студента індивідуальною освітньою траєкторією педагог-наставник використовує мікрогрупові або індивідуальні консультації, дебати, дискусії тощо. При цьому аналізуються як типові проблеми студентів, так і специфічні для ситуації індивідуальних траєкторій проблеми спілкування і навчання (індивідуальні способи досягнення успіху, поєднання індивідуальних освітніх інтересів з вимогами державного стандарту освіти в частині мінімального його змісту, міжособистісні відносини у процесі виконання групових проектів і т. ін.).

7) Зважаючи на те, що, реалізуючи заплановану діяльність, студенти зустрічаються з проблемними ситуаціями навчання і міжособистісного спілкування, які не можуть вирішити самостійно, вони звертаються за допомогою до педагога-наставника, у ситуацію взаємодії з ним, активно беруть участь у змодельованих ним ситуаціях діяльності і спілкування. У результаті ними розроблюється індивідуальний алгоритм самостійного розв'язання проблеми або ж вони набувають необхідний для цього досвід.

8) На завершальному етапі педагог-наставник спільно зі студентами організовує презентацію результатів реалізації індивідуальної освітньої траєкторії і рефлексію процесу в цілому в різноманітних формах (від індивідуального спілкування, мікрогрупових обговорень – до масових колективних творчих справ і шоу).

У ході застосування індивідуальних освітніх траєкторій студент потребує у взаємодії з педагогом-наставником, який виконує роль партнера, індивідуального консультанта, який, за твердженням К. Александрової, здатний організувати свою професійну діяльність у такий спосіб, щоб навчити студентів переносити відповідальність за самостійне розв'язання особистісних і навчальних проблем на самих себе: через взаємодію прийти до самостійності [1, с. 198-200].

Висновки... З огляду на вищезазначене, ми вважаємо, що індивідуальна освітня траєкторія та її педагогічний супровід дозволяє: забезпечити оволодіння студентами змістом стандартів освіти; сприяти розвитку індивідуальних здібностей студента; оволодіти програмами зі шкільних дисциплін групами учнів, які мають високий рівень навченості; забезпечити професійне самовизначення; створити необхідну основу для продовження освіти у професійній сфері.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у визначенні й обґрунтуванні педагогічних умов, що сприятимуть підготовці майбутніх учителів гуманітарного циклу до застосування індивідуальних освітніх траєкторій учнів у майбутній професійній діяльності.

Література

1. Александрова Е.А. Педагогическое сопровождение старшеклассников в процессе разработки и реализации индивидуальных образовательных траекторий: дис... докт. пед. наук / 13.00.01 / Екатерина Александровна Александрова. – Тюмень, 2006. – 320 с.
2. Воробьева С.В. Теоретические основы дифференциации образовательных программ: автореф. дисс. на соискание ученой степени докт. пед. наук. – СПб, 1999. – 53 с.
3. Габа І.М. Освітнє середовище:соціально-психологічна парадигма. – [Електронний текст]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>
4. Кемерова Н.С. Проектирование индивидуальной траектории обучения иностранному языку в техническом вузе – [Електронний текст]. – Режим доступу: <http://vestnik.tspu.ru/files/PDF/articles/kemerovans.53572922010.pdf>
5. Суртаева Н.Н. Нетрадиционные педагогические технологии: Парацентрическая технология: [учебное научное пособие] Н.Н.Суртаева. – М. – Омск, 1974. – 22 с.
6. Хуторской А.В. Развитие одаренности школьников: Методика продуктивного обучения: [пособие для учителя] / А.В.Хуторской. – М. – Гуманитарно-издательский центр ВЛАДОС, 2000. – 320 с.
7. Якиманская И.С. Разработка технологии личностно-ориентированного обучения / И.С.Якиманская // Вопросы психологии. – 1985. – № 2. – С. 31-41.

Анотація

У статті проаналізовано підходи сучасних науковців до сутності поняття «індивідуальна освітня траєкторія»; доведено, що важливим завданням вищого педагогічного навчального закладу є підготовка майбутніх учителів до розробки і впровадження в навчально-виховний процес індивідуальних освітніх траєкторій учнів; з'ясовано, що значну роль у підготовці майбутніх учителів до такої діяльності, а також у процесі розробки власних індивідуальних освітніх траєкторій відіграє педагог-наставник.

Аннотация

В статье проанализированы подходы современных ученых к сущности понятия «индивидуальная образовательная траектория»; доказано, что важной задачей высшего педагогического учебного заведения является подготовка будущих учителей к разработке и внедрению в учебно-воспитательный процесс индивидуальных образовательных траекторий учащихся; выяснено, что значительную роль в подготовке будущих учителей к такой деятельности, а также в процессе разработки собственных индивидуальных образовательных траекторий играет педагог-наставник.

Summary

The article analyzes modern scholars' approaches to the essence of the notion "individual educational trajectory"; it is proved that the important task of higher pedagogical educational establishment is future teachers' preparation for the development and introduction of pupils' individual educational trajectories into the educative process; it's found out that a tutor plays a significant role in future teachers' preparation for such activity and also in the process of developing own individual educational trajectories.

Ключові слова: індивідуальна освітня траєкторія, підготовка майбутніх учителів гуманітарних дисциплін, освітнє середовище, педагог-наставник.

Ключевые слова: индивидуальная образовательная траектория, подготовка будущих учителей гуманитарных дисциплин, образовательная среда, педагог-наставник.

Key words: individual educational trajectory, preparation of future teachers of humanities, educational environment, tutor.

Подано до редакції 18.09.13.